

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ ТА ЇХ ЕКОНОМІЧНЕ ПІДГРУНТЯ

¹Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

Запропоновано дискурсивне бачення сучасних проблем вищої освіти України, яке дозволить створити цілісний погляд на розуміння тих питань, що потребуватимуть вирішення в найближчому майбутньому.

Ключові слова: вища освіта, управління, НДДКР, ринкові важелі.

Key words: higher education, governance, R&D, market tools.

Все більшої значущості набуває коло питань, що потребує нагального вирішення для просування національної економіки, ці питання можуть бути пов'язані або з глобальними трендами, або ж з національними стратегіями розвитку. Безперечним є той факт, що вища освіта, разом з розвитком її дослідницького сектору, відіграватиме ключову роль у розбудові цієї економіки. Саме тому дослідження питань, що безпосередньо пов'язані з розвитком вищої освіти є вкрай актуальним.

Метою роботи є дискурсивний аналіз сучасних проблем вищої освіти України та їх економічного підґрунтя.

Часи глобалізації в сфері науки та технологій підсилили віяння Старого та Нового світів щодо реформування вищої освіти, а разом і більшого розгортання досліджень, як рушія економічного добробуту країн. Наука та технології постають центральними поняттями в сфері державної та іноземних політик (policies). І тут дуже важливо, щоб політичні (political) фактори впливу були належно структурованими та знаходились на відповідному рівні, аби попередити відповідні очікування конкретних галузей народного господарства. Політичні (political) фактори впливу – політична культура, виборчі змагання, здатність губернатора розпоряджатися бюджетом, структура врядування вищою освітою, зацікавлені сторони, законодавчий професіоналізм, збори задля голосування. Ці фактори є належною основою для провадження національної політики (policies) та початку широкомасштабної співпраці з національними та іноземними економічними структурами, що може викликати більшу технологізацію навчального плану. Повертаючись до економічного спаду, рецесії, що відбулась в кінці першої декади XXI століття, на рівні з політичними процесами (political і policies), важливо також буде загострити увагу на вдосконаленні системи менеджменту разом з підзвітністю.

Зважаючи на те, що межі та кордони, як фінансові так і політичні, на глобальному та національному рівнях стали відчутно проникними Україні важливо долучитись до спільного дискурсу, що існує в глобальному економічному просторі вищої освіти. Для цього перш за все необхідно слідувати тим філософським концепціям, що є загальноприйнятими серед більшості розвинених країн, а саме – політичній коректності, полікультурності, плюралізму та позитивізму. Слідуючи цим концепціям можливо задовольнити нестачу знань, що пов'язана з гносеологічними та праксеологічними аспектами економічного виміру вищої освіти України. Для цього, перш за все

необхідно шукати співпраці та встановити розвинене партнерство з США та ЄС, що слугуватиме подальшому розвитку інтернаціоналізації вищої освіти України. Не дивлячись на те, що окремі науковці, наших східних сусідів, визначають вищу освіту як фіктивний товар до якого не застосовується ринкова логіка, все ж таки, процес прийняття рішень залежить і від залучення в національну вищу освіту, та в процеси що відбуваються всередині неї міжнародних експертів та лобістів, котрі зможуть зробити посильний внесок в розвиток національної економіки через підвищення економічної ефективності вищої освіти.

Співпраця, що стосується економічного виміру вищої освіти міститься не лише в налагодженні зв'язків з окремими країнами та політичними блоками, сюди також входить співпраця з міжнародними організаціями, такими як ЮНЕСКО, ОЕСР, Світовий банк чи Міжнародна організація праці. Саме ці організації, а також деякі інші, можуть створити відповідні умови для прямування нашої країни у напрямку створення «держави добробут» та визнання вищої освіти публічним благом, що слугуватиме інтересам цілого народу. А оскільки збільшення масовості, масифікація вищої освіти ставить відповідні бар'єри, що функціонують в межах окремих соціальних класів, співпраця з міжнародними організаціями сприятиме інклюзивності всередині вищої освіти. Навіть незважаючи на скорочення бюджетного фінансування, що спіткало більшість розвинених країн, можливо буде забезпечити стабільний та стрімкий, ефективний, плідний розвиток людського капіталу в межах підготовки повноцінних та компетентних професіоналів національною системою вищої освіти.

Збільшення інтернаціоналізації вищої освіти слугує кристалізації нової системи вищої освіти, котра буде побудована на нових технологіях, та в котрій, що є безсумнівним, буде здійснена досить велика частка маркетингових реформ, аби вища освіта запрацювала на належному рівні, для забезпечення належного функціонування національної ринкової економіки. З цим пов'язана проблема доступності ресурсів, передусім фінансових, та їх вичерпності. Оскільки домінуюча роль держави, в управлінні та фінансуванні вищої освіти, все більше перетворюється на роль повноправного учасника в тріаді «держава-академічна спільнота-ринок» можна прогнозувати, що ефективним та неминучим буде поступовий перехід до останньої моделі. Всередині цього підходу, наряду з пошуком нових шляхів ресурсозабезпечення, ефективним виглядає і організація ресурсів навколо ширшого погляду на існуючу освіту. Цьому може слугувати приватизація вищої освіти. Так, суть приватизації полягає в збільшенні приватного володіння в установах державної власності. Вона може ранжуватися від повної денационалізації (нульовий рівень державної власності) до різноманітних рівнів приватного володіння у формі спільних володінь. І хоч, надання ВНЗ статусу відкритих акціонерних товариств, майже виключається з національної освітньої політики, все одно певні характерні особливості приватизації досить гучно заявляють про себе на Україні.

Відхід від централізованої моделі фінансування та управління, швидше за все до нової *дворівневої системи* управління вищою освітою чітко визначає відповідальність центрального та місцевих урядів, де останні є головними органами управління, що мобілізує ініціативу місцевих урядів на розвиток вищої освіти та посилює тісну взаємозалежність між ВНЗ та соціально-економічним розвитком регіону. У цьому контексті збільшується внесок ВНЗ у регіональну економіку через упровадження науково-дослідних розробок [2, с. 147]. Така децентралізація може слугувати поштовхом для розвитку системи університетів світового класу. Оскільки університетам

буде надано більше автономії, швидше за все будуть розвиватися нові поля досліджень, а саме дослідження світового класу. Разом зі збільшенням автономії та послабленням адміністративного тиску вивільняться додаткові активи з'являться певні можливості участі в масштабних міжнародних дослідницьких проектах. Більша диверсифікація національної вищої освіти слугуватиме взаємодії окремих, передових ВНЗ з найвищими рівнями промисловості.

Університети світового класу – це результат не лише ефективності національної освітньої політики та мереж врядування, швидше це подальший розвиток кращих дослідницьких університетів країни. Проблеми володіння результатами досліджень а також забезпечення потоку коштів до найкращих досліджень є нагальними для національної економіки. Накопичення знань та подальше перетворення їх на патенти та виробничі технології потребує суттєвого збільшення сукупних затрат на НДДКР, швидше за все, шляхом диверсифікації. В міру перейняття міжнародної культури наукових досліджень, в Україні з'являться й значні ресурси для провадження таких досліджень, чому послугує створення дослідницьких фондів всередині окремого ВНЗ, та належне нормативно-правове забезпечення їх діяльності. Крім того не останнє місце серед проблем пов'язаних з науковими дослідженнями будуть займати питання ліцензування та трансферу технологій. Напрацьована глобальна культура вищої освіти, наголошує на необхідності створення при дослідницькій установі офісів з ліцензування та трансферу технологій, що є особливо значущим для комерціалізації наукових розробок.

Тому не дивним є така ситуація, коли вже згадуваний «європейський парадокс» має місце не тільки в Західній Європі але й на Україні. Він міститься в тому, що Європа має необхідні знання та дослідження, але не встигає здійснити трансфер інновацій та підвищити продуктивність праці і стабілізувати економічне зростання. Економічне зростання, що є основою економічного розвитку країни спрямовується, в великій мірі, основними та прикладними науковими дослідженнями. Зважаючи на те, що основні дослідження - це будівельні блоки майбутніх продуктів та процесів, Україна здійснює значні фінансові вливання у цей сектор. Проте також не є новиною твердження про те, що великі розуми замкнені в малоефективних інститутах. Саме тому збільшення відкритості таких інститутів та покращення фінансування, головним чином диверсифікація та урізноманітнення джерел надходження, може стати каталізатором для розширення економічного виміру вищої освіти. Альтернативою для науковців також постає неакадемічний ринок праці, що зараз знаходиться на стадії розвитку.

Саме тому пріоритетом в розвитку економічного виміру вищої освіти України, повинна стати розвинута фінансова автономія ВНЗ, інститутів та факультетів. Позаяк від цього залежить продуктивна функція вищої освіти, оскільки вже давно не секрет, що гроші впливають на продуктивність освіти в великій мірі. Чудовим прикладом цього є те, що ціна підтверджує якість. І коли вже брати глобальний масштаб, то цінові тренди – це форма зближення між країнами, у тій мірі в якій міжнаціональне вирівнювання цін, пов'язаних з платою за вищу освіту чи з зарплатнею академічних працівників, впливає на якість досліджень та освіти. Зрозуміло, що тут ще є над чим працювати, оскільки середній дохід професора в Україні нижчий ніж в Росії в 5,5 раз, ніж в ЄС в середньому 17,5 раз, й нижчий ніж в США в середньому в 25 раз. Розвинута фінансова автономія ВНЗ разом з розширенням та розвитком економічного виміру вищої освіти України в цілому може

слугувати вирівнюванню цін як в міжнаціональному так і в міжрегіональному масштабах. І перш за все повинно бути відомим, що збільшення зарплатні неминуче пов'язане з збільшенням розміру внесків за навчання, а останні в свою чергу з макроекономічними показниками країни.

На цьому шляху, чималим допоміжним інструментом, може стати міжнародна співпраця у сфері вищої освіти. І найперше тут необхідно згадати залучення міжнародного контингенту студентів та аспірантів до національної системи вищої освіти. Також необхідно врахувати досвід передових країн світу, таких як Австралія та Англія, з розвитку ринку вищої освіти. Зважаючи на те, що в світі найбільш поширеною, в міжнародному спілкуванні, є англійська мова про розвиток офшорної діяльності у сфері вищої освіти Україна може тільки мріяти. Проте, беручи до уваги відкритість національної системи вищої освіти до змін, за хорошої підготовки, плідним видається продаж освітніх програм закордон, у країни третього світу. І хоча розвинені ринкові інструменти, такі як франчайзинг – відкриття місцевого навчального закладу, краще імпортуються ніж експортуються, стабільність брендингу та маркетингу, може стати ефективним важелем інтернаціоналізації вищої освіти. Оскільки національна система вищої освіти лише розбудовується, зазнає неминучих змін, брендинг та маркетинг є незамінними факторами ефективного та плідного розвитку вищої освіти України.

В глобальній перспективі, вже сьогодні, проявляються сильні тенденції, що пов'язані з мережевою співпрацею всередині вищої освіти. Така мережева співпраця охоплює як діяльність ВНЗ, інститутів, факультетів так і діяльність окремих науковців. В ній вбачається альтернатива конкуренції на глобальному рівні. Оскільки взаємодія постає домінуючим чинником у забезпеченні міжнародної відкритості національної вищої освіти, поняття та засоби конкурентоспроможності можуть бути перенесені на дещо нижчий – регіональний рівень, для забезпечення діяльності регіональної інноваційної системи. На регіональному рівні, ефективним важелем конкурентоспроможності та підвищення ефективності може слугувати політика фузії, або укрупнення. Так, наприклад, застосовується *стратегія сумісного розвитку*, тобто об'єднаного адміністративного управління декількох провінційних університетів; реструктурування, зміни структури управління фузії; кооперування, тобто здійснення співробітництва між окремими ВНЗ [1, с. 28]. Таким чином створюється більш ефективна підзвітність та впорядкованість національних ВНЗ. Разом з проведенням укрупнення вищої освіти, можливо забезпечити і більш високі рівні культури аудиту, що робить ефективною та більш прозорою діяльність з реформування всієї системи вищої освіти.

Створюючи освітні послуги, що відповідають конкурентоспроможності на світовому ринку, Україна тим самим долучається до новітніх досягнень світового прогресу. На першому рівні, ефективна інноваційна економіка, слугуватиме для поступового втілення всіх необхідних складових економіки знань та прогресивного розвитку суспільства. Таким чином безперервно зростаючий ринок підготовки спеціалістів буде все більш впорядкованим та відкритим до міжнародної співпраці. Коли основою економічного розвитку країни будуть покладені такі галузі, як інформаційні технології, високотехнологічні види виробництва та біотехнології, то країна зможе долучитись до передових надбань людства, а економічне зростання слугуватиме каталізатором економічного розвитку. І вже згадуване твердження, що освіта не тільки об'єкт а й суб'єкт економічного розвитку, знайде своє

достойне застосування, оскільки подібна зміна орієнтирів назавжди може перевернути розвиток національної економіки, змінити його з екстенсивного на інтенсивний та прогресивний.

Висновки. Коло питань, що було окреслено вище, та стосується економічного виміру вищої освіти може знайти належну увагу у випадку створення програм з досліджень вищої освіти. Такі програми можуть бути різноманітними та проводитись у багатьох установах національного та місцевого рівнів, наприклад міністерством, академією наук, окремим ВНЗ чи окремим суспільним утворенням. Для існування подібних програм можна створити окремий форум – де всі зацікавлені сторони обговорювали б розвиток вищої освіти та економічних питань пов'язаних з нею. У діяльності такого форуму могли б брати участь представники державних установ, вільного ринку та академічної спільноти, що є значущим для коригування майбутнього вищої освіти в Україні. Доповіді та звіти, вироблені в процесі подібних обговорень, в майбутньому стають частиною рішень інтегрованих в адміністративні та інструктивні функції, що пов'язані з планованим розвитком вищої освіти в Україні.

Література

1. Ка-Хо М. Глобализация и реструктурирование образовательной системы: слияние университетов и смена их руководства в Китае / М. Ка-Хо // Социология образования. – 2006. – № 3. – С. 27-29.
2. Ленський П. Реформа вищої освіти в Китайській народній республіці: проблеми фінансування та управління / П. Ленський // Освіта і управління. – 2004. – Том 7., № 2. – С. 146-151.